

# Assaig sobre les comarques naturals de Catalunya ajustades al moment present<sup>1</sup>

Cèsar August TORRAS i FERRERI

En aquests moments transcendentals en què va afirmant-se el renaixement de Catalunya, en què apareix prendre cos el compliment de nostres reivindicacions autonomistes i el reconeixement de nostra personalitat històrica, he volgut venir a exposar-vos mon humil parer sobre un dels interessants aspectes de la reconstitució tradicional de nostra terra, sobre l'existència i validesa de les comarques naturals catalanes.

La meva opinió i les meves raons són filles, més que de res, d'una experiència pràctica, al realitzar excursions constants i en un gran nombre d'anys per les encontrades de nostra terra. Heus aquí, doncs, perquè en lloc millor em cabia exposar-les que entre vosaltres, en el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, en aquest casal, on tant s'ha treballat seguidament per a l'estudi de nostra terra i per a fer-la conèixer i estimar-la, al qual considero sempre i després de tants anys de treballar-hi i conviure-hi com a una part de ma pròpia existència.

Hi ha que distingir, abans de tot, entre comarca natural i comarca històrica.

La primera, gairebé com obra marcada per la naturalesa, és ferma i persistent, i havent passat sobre d'ella la continuïtat dels temps no l'han feta desaparèixer ni les mobilitats ni les transformacions dels mateixos.

La segona, la comarca històrica, ha sofert constantment les vicissituds i transformacions dels fets que li donaren vida. Ha passat sobre la primera el pes feixuc dels segles, amb son seguici d'invasions, revolucions i transformacions, havent resistit tots els embats sense perdre son segell característic ni el dels seus habitants, més o menys modificat, quedant demostrat, per part dels pobladors, l'amor al terror propi, a llurs costums i a llurs famílies, arrelant-se fermes i constants en el terror de llurs passats.

D'això ens en dóna una palmària prova lo de que encara trobem avui en els pagesos de nostres muntanyes, gent que no ha sortit mai del redós de les mateixes, que tot lo més que coneix és la vila cap de la comarca, on hi concórre a mercat.

I això en època de ferrocarrils i carreteres.

La comarca natural, com a filla de la veu popular, és la tradició viva. S'ignora molt sovint son remot origen, a quin fet deu sa existència, quan va ésser determinada i qui li donà nom; però viu i té cos i continua existent en el sentiment i en el modo d'ésser dels seus habitants.

Les comarques naturals, com a fet de la pròpia naturalesa, dins de certa vaguetat tenen una ferma consistència que els hi han donat les demarcacions més o menys precises de les valls i de les muntanyes i de les condicions topogràfiques. La comarca natural no ha existit mai oficialment com a determinació d'un districte. En cap època històrica ve clarament senyalada. Sols es traspua en algun document i encara indicada vagament i com a senzilla referència. No existeix, doncs, més que en la veu popular i en el propi fet de sa consistència.

La comarca natural, encara que no es precisi marcadament, es sent i s'imposa. Pregunteu a un empordanès i a un cerdá o a un fill del Vallès o del plá de Bages, on comença la seva comarca i on fineix, i ben segur que no us ho sabrà expressar; mes en canvi us distingirà sempre entre altres al que és natural o procedent de la comarca seva.

Les comarques naturals, com a filles de la tradició, tenen la pròpia vaguetat de la mateixa i llur gènesi entranya misteri i poesia.

Com a obra marcada de la naturalesa, posseeixen en llur peculiar origen i formació la bella irregularitat de la mateixa. Acusen una gran varietat dins de la unitat perfecta de Catalunya. No són tallades baix cap monòton pla geomètric, ni estan equilibrades en extensió i forma; al costat de grans comarques precisades se n'hi marquen de petites ben determinades també, i totes juntes venen a compondre i establir un gran conjunt d'unitat i varietat a la vegada.

Què és, doncs, explícitament la comarca natural?

La comarca natural és un acoblament de pobles, caserius i masies que té per cap natural de relació i vida, altra població més important a la qual afluix i reflueix per pròpia essència, sense cap mena d'imposició artificial, tot el moviment important de l'encontrada. Dibueixen en general les demarcacions naturals, les conques formades per les muntanyes i pels estrets o congostos de sortida dels rius.

Moltes d'aquestes comarques queden evidentment marcades en el cor de valls acoblades, circuïdes per emmurallats de serres, que els hi serveixen de gegantescos terminals i que donen sols un pas de sortida al curs de les aigües. Altres vegades estan constituïdes per planes o plans més o menys grans envoltats de muntanyes per quals rampants puja la regió a estendre's per a anar a buscar en el cim ses fites naturals. Algunes voltes també ocupen regions entremitges de serres entrecruades, oposades al pas d'un riu, escampant-se la població per cims i fondalades.

En el primer cas els caps de comarca es troben en la unió de dues o més valls prop la corrent de les aigües; en el segon estan comunment sentades en el centre de les planes; en l'últim es presenten encastellades en llocs preeminents i estratègics o reposant serenament en llur més propici faldar.

Espiritualment la comarca és alguna cosa més. És un conjunt d'habitants agermanats per un origen comú, lligats per llaços tradicionals, pels del mateix amor a llur terror, per les mateixes llegendes, cants i costums, per un intercanvi de productes i per un propi sentir de relacions i de conuiuere.

La comarca natural ha sofert també els seus sotraqueigs, en especial en l'última centúria. Lo que no li han pogut fer les sacsejades polítiques i el procedir dels fets històrics, li ha ocasionat l'avenç modern, la major facilitat de comunicacions i esperit comercial o mercantil. El obrir-se-li noves facilitats d'expansió, ha fet minvar la força de son centre natural de mercat per a anar a buscar en altres de major importància nous elements de guany i d'especulació. Les carreteres i els ferrocarrils, penetrant en les regions isolades, els hi han ofert nous elements de vida i han produït un natural desequilibri afavorint a certs centres de població, privilegiats per sa natural situació, en perjudici d'altres centres antics de comarca que han resultat postergats. Aquesta absorció, aquest desequilibri pot i deu deturar-se.

Són ben definides i precisades les comarques naturals de Catalunya?

De cap manera. Com a filles de la tradició, de la sanció popular i del convencionalisme d'una raó sentida però no escrita i reglamentada, són imprecises i llurs límits són fins a cert punt eventuals, a causa de què sovint llur perifèria s'esborra a l'apartar-se de son centre natural, efecte també de què les relacions de veïnatge han anat alterant llur espiritual consistència.

Poden reconstituir-se i delimitar-se amb justesa?

Exacta i precisament no, per tots els motius que hem indicat; mes, aproximadament i amb fonaments de causa i de raó, sí que pot fer-se, atemperant-se al passat i tenint en compte el present.

Si bé és cert que distintes autoritzades personalitats s'han ocupat ja d'aquest assumpte, o bé ho han fet amb caràcter d'especialització determinada de lloc o bé d'una manera molt general, com si volguessin defugir-se de les dificultats que presenta i que hem apuntat anteriorment. Com que no s'ha dit, doncs, l'última paraula, vaig a dir-hi jo també la meua per poc autoritzada que sia. En virtut d'ella tal volta altres veus s'aixecaran també per a contradir-me o afirmar-me i aportaran noves dades i coneixements per a encertar en definitiva.

Quin és l'origen de les nostres comarques naturals?

Llur origen es perd també en la tradició i en les nebulositats dels temps. Les primeres tribus dels pobladors de nostra terra anirien remontant els cursos dels rius, empeses les unes per les altres i buscarien establir-se en els llocs on per naturalesa poguessin millor situar-se i desenrotllar independentment llurs facultats i activitats, prenent per fites o termes les grans muralles de serres que la pròpia naturalesa els hi oferia per a concentrar-se i defensar-se, si era menester, de llurs veïns. Segons llurs aptituds o llur força s'establirien les unes en les terres més planes i les altres en les asprositats de les muntanyes.

Les invasions consecutives de pobles que vingueren a produir-se en el país, exerciren domini, mes no es fusionaren amb els antics primitius habitants que persistiren en llurs costums i en llur isolament. Passaren com una forta ventada les dominacions romana i visigòtica i vingué la musulmana. Els catalans, amb l'ajuda dels francs primer i desentenenent-se després d'aquests, deslliuraren una part de nostra terra i començà a constituir-se la pàtria catalana que s'anà estenent seguidament.

Vingueren aleshores a establir-se els comtats i vescomtats, s'operà una nova organització política, mes la consuetud i la tradició perduraren en pobles i comarques i a despit de l'organització establerta pels senyors sobirans i feudataris, l'esperit de comarca no desaparegué perquè estava encarnat en els éssers dels habitants, en llurs hàbits i costums i en llur germanor inquebrantable. Vingueren les divisions històriques, els comtats i vescomtats anaren canviant de forma i d'extensió; als comtats seguiren les vegueries i sotsvegueries amb les batllies complementàries. Seguiren després els corregiments fins a venir a parar en les actuals províncies i caps de partit. Tot aquest seguit de variacions influïren en més o en menys en les organitzacions polítiques i administratives de Catalunya, mes no acabaren amb l'esperit ni amb el fonament de les comarques. S'esfumaren poc o molt en sa material i precisa existència, mes quedaren sempre viventes en sa llunyana i consistent essència.

Les divisions dels comtats i vescomtats, vegueries i sotsvegueries, han quedat en el paper, en els documents i en els estudis històrics mes no han quedat en l'ànima del poble. Les velles i mig esborrades comarques, esmaperdudes entre les fixacions històriques, persisteixen encara com un fet viu en l'organització de nostra terra.

De quins medis podem ara valer-nos per a definir la delimitació de les comarques, per a donar-les hi, si es precis, nova vida i ajustar-les a una divisió raonada de Catalunya?

En primer lloc, dels accidents naturals, de la configuració del país, de sa constitució, topografia i orografia i allí on això no arribi a encaminar-nos, dels noms terminals i dels monuments de les edats remotes que en els límits sospitats puguin donar-nos llum i afavorir-nos.

No hi ha pas cap dubte que en els temps de nostres més antics avantpassats la topografia del país, la constitució del terreny i el redós format per les serres, contribuiria en gran manera a fixar llur establiment i a demarcar els límits de separació amb llurs veïns.

Deuen ajudar-nos també en nostra tasca les condicions especials climatològiques, els productes del terreny, les costums especials conservades, el folklore en ses distintes branques, els modismes i diferenciació lingüística, les tonalitats de pronunciació, i ademés, la dita o opinió popular.

La geologia no deixa d'ésser un factor de certa importància per la influència que té en el produït de les terres, contribuint a que els primers pobladors escollissin uns llocs en preferència d'altres, per a millor exercir llurs activitats.

Les produccions del terreny, la forma i temps d'efectuar els treballs del camp diferencien també sovint unes encontres de les altres, imprimint un segell de diferenciació en les costums.

Així mateix són signes de diferenciació les indústries peculiars antigues d'una comarca.

La gent del pla o de la terra baixa té un concepte distint de la vida que la gent de muntanya, com el tenen també els de les comarques de la costa dels de les allunyades de la mar. El poble agricultor practica també molt distintament del poble acostumat pels recursos de son terra a la cria i mercadeig de bestiar. Les habituds que donen als pagesos les terres pròpies de secà, són molt distintes de les que ocasionen els terrenys de regadiu.

Les condicions climatològiques exerceixen també una gran influència, no sols en les produccions del país, sinó també en la especificació i època dels treballs i en marcar per tant una diferenciació o característica de costums i peculiaritat de comarca.

Les indústries noves introduïdes per la força del vapor, per l'aprofitament de la força hidràulica i per l'electricitat, penetrant valls amunt per les antigues comarques, han modificat essencialment l'essència i estat de les mateixes, han creat noves costums i necessitats i han inculcat noves idees que han trasbalsat, amb major o menor eficàcia, les arrels tradicionals, produint a voltes beneficis materials, encara que no sempre d'efecte precisament moral.

Els fets històrics i les delimitacions produïdes pels mateixos, poden donar-nos llum, en alguns casos, per a la fixació de les comarques; mes sempre en últim terme, per son caràcter variable i per no ajustar-se gairebé mai a les tradicionals demarcacions naturals.

Les demarcacions i divisions dels comtats i vescomtats, vegueries i sotsvegueries, no tingueren mai ferma consistència per estar sempre subjectes a les lluites entre senyors al dret de conquesta, a les reparticions de successions i d'herències i als efectes de vendes i permutes. Al fer-se i desfer-se segons l'atemperament de les circumstàncies, dividint-se i subdividint-se, modificant-se seguidament reapareixia sempre la ciutat ètnica i l'entitat natural encarnada en el modo d'ésser dels pobles.

En mig d'aquesta confusió sols apareixen més sòlids, precisos i constants els termes senyalats pels bisbats d'antic origen, perquè aquests termes estaven fonamentats en gran manera en les demarcacions naturals, en les tradicions dels pobles i en les conveniències dels mateixos, adaptant-se a llurs necessitats i a llurs fonaments originaris. Els límits dels bisbats, en les delimitacions que molts d'ells encara guarden, poden servir d'un gran punt de mira.

Els noms de les comarques no s'ajusten en general a cap record tradicional i històric, com ja tindrem ocasió d'anar observant.

## **Adaptació de les comarques naturals a la divisió administrativa de Catalunya**

Deu adaptar-se a les antigues i tradicionals comarques la divisió de Catalunya?

En principi i com a fonament opino que sí.

Jo crec que Catalunya deu dividir-se en grans demarcacions tenint en compte la radiació de ses poblacions més importants, que tenen drets adquirits i fonaments històrics. Això deu fer-se amb profund coneixement de les necessitats de les regions i de llurs aproximacions, tendències i preferències. Mes crec també que dintre aquests grans organismes, i com a sub-

divisió, tenen de tenir-hi cabuda les entitats naturals i tradicionals de Catalunya, sense ésser mutilades ni esquarterades, conservant-los-hi totes les peculiaritats que les caracteritzen i fomentant el creixement i desenrotllo de llurs capitalitats o centres d'activitat. Sense tractar de restar vida als nous grans centres de moviment creats pels avenços dels temps i les mobilitats dels mateixos, crec que és menester fer circular la vida per tot el cos de nostra terra per a que cap dels seus membres resti encarcerat ni paralític.

Podrà objectar-se que les antigues comarques per sa irregularitat d'extensió no poden adaptar-se a una precisa divisió feta amb regla i compàs; mes jo crec, precisament, que això no és cap dificultat, ans al contrari, ja que la regularitat arbitrària no és un fonament de consistència i que la varietat dintre la unitat és regularització de vida. Tot lo més que podria establir-se seria l'acoblament de les més petites comarques en una sola, respectant amb tot, dins la subdivisió, l'existència pròpia de cada una d'elles. Quedaria així formada una verdadera federació de totes les entitats pròpies de nostra terra.

L'absorció ha sigut un dels grans mals i defectes dels nostres temps. Deu fugir-se d'ella. Deu donar-se nova vida i activitat als petits centres que l'han vista minvada, no per falta pròpia, sinó per falta de medis d'expansió que altres han pogut adquirir per majors facilitats obtingudes.

És menester, doncs, procurar un equilibri que dongui vida per igual a tots els components de nostra terra.

L'Estat, amb direcció i administració en general exòtiques i desconeixent comunment els interessos peculiars de les regions, no ha pogut o no ha volgut mai fer-ho, no tant per manca d'organització pertinent i necessària, sinó també per manca de voluntat i sovint per desatenció o intriga política per a favorir interessos caciquistes.

La reorganització de l'equilibri normal i general de nostra terra sols pot fer-la l'acció mancomunada de la mateixa, el règim propi i adequat que ella es dongui.

Amb aquest règim podrà fomentar-se com he dit —i és lo més important— un raonat equilibri que favoreixi en distints conceptes els antics i naturals centres de mercats, fomentant llurs interessos i creixement. Un dels factors més essencials a n'aquest objecte és la creació a l'envolt d'ells d'una ordenada xarxa de medis de comunicació, avui tan desatesa i mal conformada, que permeti la profitosa extracció de sos productes, el fonament de ses antigues i noves indústries, l'aprofitament regular de sos cursos d'aigua, les relacions amb els centres veïns i l'explotació reglamentada de la riquesa forestal, l'explotació eficaç dels productes minerals que entranya la terra, qual extracció en general té avui d'abandonar-se per falta de medis de comunicació i de carreteig, la importació econòmica i ràpida de tot quant és menester per al desenrotllo natural dels mercats i beneficiació de la riquesa comarcal.

Sentats tots aquests precedents anem ara a analitzar les comarques en particular, encara que sia d'una manera general, perquè així ho imposa el límit d'aquestes converses o enraonaments.

## Notes

<sup>1</sup> Publicat en el *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, nº 290-294, març-juliol 1919, pp. 124-131.